

А. А. Крючин¹, С. В. Добровська¹, В. В. Петров¹, Н. М. Мініна¹,
Л. М. Овсієнко¹, С. С. Гарагуля², О. В. Ключникова²

¹Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
вул. М. Шпака, 2, 03113 Київ, Україна

²Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
Голосіївський проспект, 3, 03039 Київ, Україна

Розвиток національної системи реферування. 30 років Українському реферативному журналу «Джерело»

Розглянуто створення Українського реферативного журналу «Джерело» та реферативної бази даних «Україніка наукова», висвітлено пройдений шлях за 30 років свого існування. Показано значення реферативного журналу «Джерело» та реферативної бази даних «Україніка наукова». Висвітлено перспективи розвитку та вдосконалення національної системи реферування.

Ключові слова: Український реферативний журнал «Джерело», база даних «Україніка наукова», реферативна інформація, наукометричний аналіз.

Вступ

Сьогодні за умов конкуренції і великих об'ємів інформаційних джерел реферативний журнал повинен відповідати великій кількості вимог, які забезпечують якісне наповнення та зручний пошук інформації, а також це створює умови для проведення наукометричних досліджень.

Близько 70 % нової інформації учені одержують з журнальних статей, книжок, матеріалів конференцій, представлених у друкованій та електронній формах. З журналів, які публікують статті за певною тематикою, за законом Бредфорта, можливо одержувати лише третину статей; інші розсіяні у суміжних і багатогалузевих журналах. Реферативні журнали розсіяні статті збирають у вузькі тематичні рубрики. Цим заощаджується час ученого порівняно з власноручним пошуком необхідної інформації.

Видання реферативного журналу дозволяє пошук, відбір і систематизацію джерел інформації, компенсує наслідки розсіювання інформації, а також встановлює єдину науково-технічну термінологію та рубрикатор. Вимоги до подання інформації у реферативному журналі зростають і якість його залежить від багатьох

факторів: оперативності та повноти представлення інформації, якості рефератів. Для електронних видань повинен бути ще й зручний пошуковий апарат. Журнали повинні бути спрямовані на науковців і спеціалістів, яким потрібна конкретна, а не загальна інформація [1].

Постало питання про започаткування українського реферативного журналу, зумовлене тим, що до світових баз даних реферативної інформації потрапляла лише незначна частка публікацій учених України.

Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело» — це періодичне науково-інформаційне видання, що призначене для оперативного відображення змісту української наукової літератури з усіх галузей знання.

УРЖ «Джерело» та база даних (БД) «Україніка наукова» створено з метою кумуляції наукової інформації з усіх галузей знань, забезпечення вільного доступу та пошуку інформації, підготовки електронних версій реферативних видань, організації архівного збереження фонду БД на компакт-дисках. Уже 30 років УРЖ «Джерело» є національним надбанням України, де накопичено великий інформаційний масив даних для проведення фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт вченими, фахівцями різних галузей, аспірантами та студентами.

Шлях розвитку УРЖ «Джерело» та бази даних «Україніка наукова»

УРЖ «Джерело» започатковано в 1995 році Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України з метою створення національної системи реферування наукових періодичних видань України (рис. 1). Спочатку видавалися 4 номери на рік. Перші номери містили близько 1000 рефератів. З 1995 до 1998 рр. УРЖ «Джерело» реферував виключно періодичні видання, більшість з яких склали журнали НАН України. Систему подання інформації було зорієнтовано на міжнародні стандарти, зокрема прийняті в «Current Contents», видавництво ISI. Така система сприяла зручному науковому обміну з найбільшими інформаційними центрами США [2, 3].

З 1999 року УРЖ «Джерело» почав видаватися спільно з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. Це розширило обсяги реферування. Наряду з періодичними та продовжуваними виданнями реферуються монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для ВНЗ, препринти. Також розроблено сервіс для кумуляції інформації — реферативну базу даних «Україніка наукова» — інформаційний ресурс, який не має аналогів в Україні. Загальнодержавну реферативну БД (РБД) встановлено на Internet-вузлі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/>) у вільному доступі. В 1999 р. загальна кількість наукових видань, що реферуються, складала 98 найменувань, у РБД було представлено 13 761 реферат.

Згодом почали видавати три серії УРЖ за тематичними розділами наукових знань:

- 1) «Природничі науки. Медицина»;
- 2) «Техніка. Промисловість. Сільське господарство»;
- 3) «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво».

Окрім друкованих версій УРЖ, щорічно здійснювався випуск електронних копій журналу на компакт-дисках. Перший комплект CD-ROM-копій УРЖ ство-

рено в ІПІ 1999 року. Ця електронна копія мала структурований текстовий файл у форматі PDF. Починаючи з 2002 р., було створено і удосконалено нове програмне забезпечення, яке дозволило подавати реферативну інформацію на компакт-дисках у вигляді бази даних [2, 3].

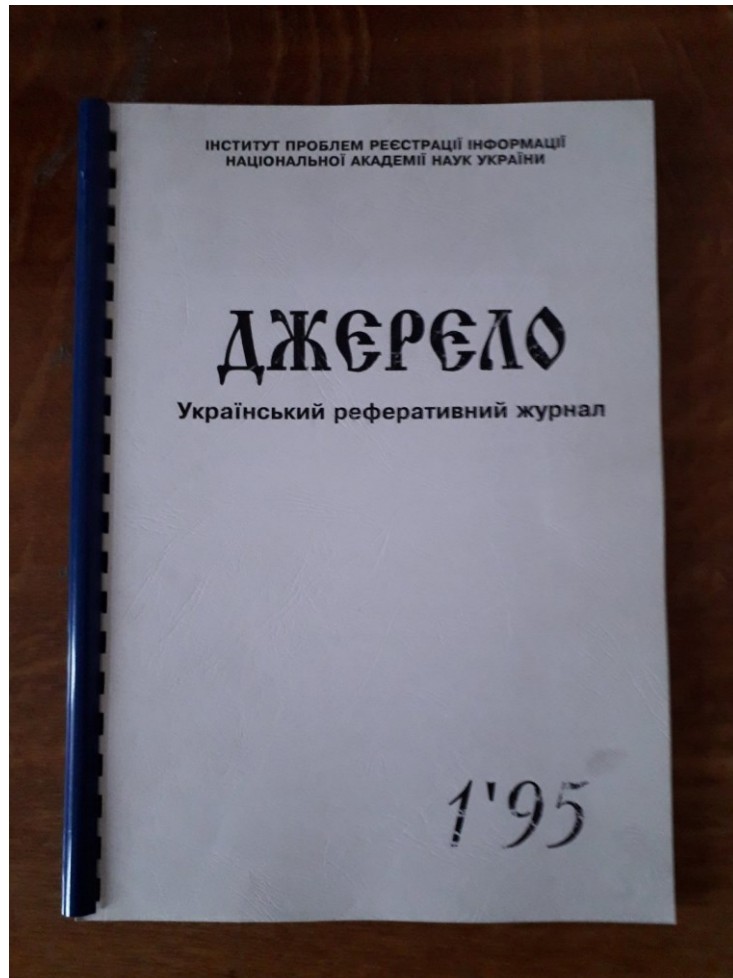

Рис. 1. Перший номер журналу «Джерело»

Головними концептуальними засадами побудови реферативної БД є поєднання принципів:

- розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання потоку наукових видань, які вийшли друком в Україні;
- централізованої кумуляції кооперативно створеної реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та використанням її інформаційних ресурсів [4, 5].

Реферативна БД створюється за наступними етапами.

1. Формування фонду реферативної інформації: аналіз наукових видань України; відбір матеріалів для реферування; одержання та реєстрація періодичних видань;

2. Обробка інформації: внесення інформації до БД; редагування та перевірка даних;

3. Видання тематичних серій УРЖ «Джерело»: формування тематичних серій; комп'ютерна верстка та виготовлення оригінал-макетів;

4. Видання реферативної БД на компакт дисках [5, 6].

У базі даних «Україніка наукова» існує такий видовий розподіл публікацій: статті з журналів і збірників наукових праць — 66 %, монографії — 17 %, автореферати дисертацій — 17 %. Значну частину наукових публікацій складають статті з журналів і збірників наукових праць [7].

Одержання та реєстрація періодичних видань

Вхідний потік українських журналів для реферування формується з надходжень:

— із видавничих установ НАН України, МОН України, АМН України, УААН та АПН України;

— із фондів НБУВ ім. В. І. Вернадського;

— із наукових бібліотек, які залучені до співробітництва;

— безпосередньо із видавництв — безкоштовне надходження видання;

— на основі угоди між видавцем та ІПРІ — в електронному вигляді у встановленому форматі.

Найбільш оптимальним варіантом одержання та вчасної обробки інформації є одержання матеріалів безпосередньо з первинних центрів (редакцій) у друкованому та електронному вигляді.

Для систематизації рефератів у БД використовується Рубрикатор НБУВ на базі системи Бібліотечно-бібліографічної класифікації [8]. Класифікаційний ряд Рубрикатора побудовано за основними галузями науки, техніки, промисловості. Перша, головна, частина складається з 29 розділів, які поділено на чотири групи: природничі науки (математика, фізика, хімія, науки про Землю, біологія); техніка, промисловість, сільське господарство; науки гуманітарного профілю (соціологія, історія, економіка, політика, право, освіта, філологія, мистецтво, релігія, філософія та психологія); медицина, медичні науки. Всього налічується близько 450 розділів, підрозділів, рубрик і підрубрик Рубрикатора, за якими здійснюється поділ матеріалів у рамках УРЖ, переважно з 3–5 ступенями ієрархії.

Використання Рубрикатора дозволяє реалізувати зручні пошукові функції РБД, а також визначити структуру та зміст галузевих серій друкованого видання УРЖ «Джерело». Під час індексування матеріалів для більш повного розкриття змісту документа в ряді випадків використовується 3–4 індекси Рубрикатора, завдяки чому деякі документи відображаються в різних серіях УРЖ [8].

Поточне наповнення реферативної БД «Україніка наукова»

За весь період з 1999 р. до 2026 р. у загальнодержавній базі даних «Україніка наукова» відображено 858 073 тис. наукових документів [7].

Наведемо дані щодо наповнення реферативної БД за період 2000–2025 роки (табл. 1).

Таблиця 1. Наповнення БД «Україніка наукова»

Роки	Кількість записів
2000	55 603
2005	204 864
2010	412 155
2015	640 225
2020	787 559
2023	805 444
2025	858 073

Поступово зростали обсяги бази даних за рахунок розширення співпраці з редакціями наукових видань і науковими видавничими установами.

Найбільша кількість публікацій, відображених у загальнодержавній базі даних «Україніка наукова» та журналі «Джерело» відноситься до суспільних і гуманітарних наук, на другому місці — технічні науки та сільське господарство, далі — природничі науки [5].

Збільшується кількість наукових публікацій з медичної тематики, що становить 14,4 % від загальної кількості рефератів. Далі за галузевим розподілом ідуть економічні науки (12,8 %), потім — культура, наука, освіта (8,8 %) [7].

Дані за галузевим розподілом публікацій у загальнодержавній базі даних «Україніка наукова» наведено в табл. 2 [7].

Таблиця 2. Галузевий розподіл публікацій

Медицина. Медичні науки	14,4 %	Історія. Історичні науки	3,2 %
Економіка. Економічні науки	12,8 %	Філософія. Психологія	3,5 %
Культура. Наука. Освіта	8,8 %	Науки про Землю	2,5 %
Держава і право. Юридичні науки	6,1 %	Хім. і харчові технології	2,3 %
Електроніка. Комп'ютерна техніка	5,7 %	Енергетика	2,5 %
Технологія металів. Машинобуд.	4,4 %	Хімічні науки	1,8 %
Сільське та лісове господарство	3,8 %	Транспорт	2,4 %
Математика. Механіка	3,8 %	Політика. Політичні науки	1,8 %
Філологічні науки	4,4 %	Будівництво	1,6 %
Фізика. Астрономія	3,7 %	Соціологія. Демографія	1,4 %
Біологічні науки	4,1 %	Інші галузі	5 %

РБД «Україніка наукова» функціонує на веб-сайті НБУВ і поповнюється новими записами (близько 2 500) щомісячно. Протягом останніх років РБД щорічно поповнюється більш ніж на 30 тис. рефератів і репрезентує понад 550 найменувань періодики.

Пошук у БД «Україніка наукова» здійснюється шляхом введення пошукових термінів (прізвищ авторів, редакторів та укладачів творів друку; слів із назв публікацій і текстів рефератів; року видання твору друку), за тематичними розділами, що обираються з меню, а також за індексами Рубрикатора НБУВ.

Збільшення надходжень реферативної інформації досягалося за рахунок поступового залучення все більшої кількості редакцій періодичних видань і видавничих організацій до подання в БД «Україніка наукова» відомостей про свою друковану продукцію в електронній формі.

РБД «Україніка наукова» дозволяє користувачам:

- використовувати реферативну базу даних національних наукових видань і друківані тематичні серії УРЖ «Джерело» для пошуку інформації;
- використовувати її для аналізу звернень до бази даних реферативної інформації;
- прогнозувати розвиток наукового знання в Україні згідно динаміки розширення рубрик галузевого розподілу публікацій;
- використовувати базу даних для наукометричних досліджень [6, 9].

Видання тематичних серій УРЖ «Джерело»

Періодичність випуску УРЖ «Джерело» 6 разів на рік.

З 2004 року видаються чотири серії УРЖ (рис. 2) за тематичними розділами наукових знань (з першої серії виділили медицину та зробили окрему серію).

Рис. 2. Чотири серії УРЖ «Джерело»

Серія 1 — «Природничі науки». Математика, фізика, астрономія, хімія, геологія, географія, біологія.

Серія 2 — «Техніка. Промисловість. Сільське господарство». Енергетика, машинобудування, електротехніка, радіотехніка, електроніка, телемеханіка і обчислювальна техніка, металургія, ядерна техніка, приладобудування, гірнича справа, легка промисловість, харчова промисловість, лісова та деревообробна промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт та ін.

Серія 3 — «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». Філософія, історія, релігія, соціологія, статистика, економіка, політика, держава і право, культура, педагогічні науки, мовознавство, літературознавство та ін.

Серія 4 — «Медицина». Медицина, медичні науки.

Кожна серія є окремим друкованим виданням, має свій код ISSN.

З початком повномасштабної війни в 2022 році журнал «Джерело» почав видаватися у PDF-форматі і виставлятися на сайті ІПРІ НАН України (<https://www.ipri.kiev.ua/journals/ukrayinskiy-referativniy-zhurnal-dzherelo>). Зараз там зібрано архів номерів за 2022–2025 роки (по 6 номерів, 4 серії кожного року).

Найбільшою за наповненням є третя серія «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». Дані кількості записів за серіями наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Кількість рефератів в УРЖ за 2020–2025 рр.

Назва серії	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Серія 1. Природничі науки	3 172	3 073	1 944	1 225	2 845	2 620
Серія 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство	6 092	5 416	4 406	2 339	7 334	7 939
Серія 3. Суспільні та гуманітарні науки. Мистецтво	7 277	7 273	7 175	5 353	10 214	6 490
Серія 4. Медицина	4 988	3 059	2 665	1 144	3 059	1 989
Усього	21 529	18 821	16 190	10 061	23 452	19 038

Дані кількості сторінок журналу за серіями наведено в табл. 4.

Таблиця 4. Кількість сторінок в УРЖ «Джерело» за 2020–2025 рр.

Назва серії	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Сер.1 Природничі науки	516	554	353	232	491	473
Сер.2 Техніка. Промисловість. Сільське господарство	1 067	986	807	502	1 568	1 564
Сер.3 Суспільні та гуманітарні науки. Мистецтво	1 151	1 209	1 158	940	1 762	1 303
Сер.4 Медицина	973	605	579	283	764	485
Усього	3 707	3 354	2 897	1 957	4 585	3 825

За період 1995–1998 рр. видано 12 номерів, за 1999–2003 рр. — 90 номерів з усіх серій, за 2004–2020 рр. — 408 номерів з усіх серій, за 2021–2025 рр.— 116 номерів з усіх серій. Загалом УРЖ «Джерело» видано 626 номерів.

Паралельно з виданням реферативного журналу «Джерело» формується реферативна база даних «Україніка наукова». Розроблено систему пошуку інформації у реферативній базі даних «Бібліотека наукометрії», яка дозволяє оперативно проводити пошук за ключовими словами, авторами, визначати мережі співавторства [10].

Як свідчить світовий досвід, витрати на наукові дослідження у розвинутих країнах і тих, що розвиваються, постійно зростають, їхня частка становить близько 4 % ВВП. В Україні спостерігається загальне скорочення витрат на проведення науково-дослідних робіт і недофінансування науки в цілому, що свідчить про те, що наука перестала бути пріоритетом державного розвитку. Відбувається постійне скорочення фінансування української науки у відсотках від ВВП. А в період 2018–2025 рр. ця тенденція посилилась, особливо під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. На сьогоднішній день даних ресурсів катастрофічно не вистачає.

Не дивлячись на це, Україна має високий науковий потенціал і можливості розвитку в перспективі. Однак, доля внеску української науки у світову істотно скоротилася, тобто динаміка розвитку української науки дещо втрачена, особливо під час війни.

Реферативні бази даних залишаються ефективним інформаційним ресурсом, який сприяє поширенню науково-технічних знань. Така ситуація буде й надалі. Перспективи розвитку баз даних реферативної інформації полягають у поєднанні з повнотекстовими базами даних для підвищення ефективності пошуку інформації, а також створення професійних проблемно-орієнтованих баз даних на основі реферативної БД «Україніка наукова».

Головним напрямком розвитку РБД «Україніка наукова» є розширення бібліометричних сервісів, які надає вона для проведення наукометричних досліджень. Слід відзначити, що РБД «Україніка наукова» дозволяє бібліометричні дослідження в першу чергу із використанням показників публікаційної активності, що дає змогу здійснювати визначення пріоритетних напрямів, робити висновки та прогнози на розвиток різних галузей, зокрема, енергетики, військової науки, інформаційних технологій, економіки, політики тощо. Для окремих галузей спостерігається досить швидке зростання кількості публікацій, збільшується кількість журналів, в яких вони представлені. За результатами моніторингу публікаційної активності вітчизняних учених можна виявити найбільш перспективні напрями досліджень у різних галузях, а також з'ясувати, котрі з них насамперед потребують державного фінансування [11–14].

Висновки

Створення та вдосконалення національної системи реферування не має аналогів в Україні за інформаційною та технічною складовою. Таким чином, побудовано сучасні інформаційні продукти, які дозволяють надавати якісні інформаційні послуги в науково-технічній сфері країни. Сформовані інформаційні ресурси відрізняються тематичною та проблемною направленістю, а також орієнтацією на електронне та друковане видання. УРЖ «Джерело» та база даних «Україніка наукова» функціонують протягом 30-ти років. Вони є розгалуженим, диференційованим за галузями знань та інтегрованим у масштабах країни інформаційним продуктом.

1. Мриглюд О.І. Українська наукова академічна періодика: ступінь «видимості»/ О. І. Мриглюд // Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. Вип.6. Київ: Академперіодика, 2012. С. 36-44.

2. Петров В.В., Онищенко О.С., Крючин А.А., Чекмарьов А.О., Зайченко Н.Я., Мініна Н.М. Десять років видання українського реферативного журналу «Джерело»: стан і перспективи розвитку // Матеріали міжнар. наук. конф. «Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі», 11-12 жовт. 2005 р. Електрон. дані. Київ, 2005. — 1 електрон.-опт. диск (CD-ROM)

3. Петров В.В., Онищенко О.С., Крючин А.А., Лобузін К.В., Мініна Н.М., Зайченко Н.Я. Розвиток національної системи реферування (до 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело»). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 10. С. 71–74.

4. Добровська С. В. Розвиток технології представлення інформації в реферативній базі даних "Україніка наукова" / С.В. Добровська, С.Е. Кириленко // Наук. пр. Нац. бібліотеки України імені В. І. Вернадського – 2011. – Вип. 31. – С. 137-145.
5. Добровська С. В. Розвиток національної системи реферування / С. В. Добровська // Наука та наукознавство. – 2015. - № 3. – С. 45-51.
6. Добровська С.В. Представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» / Добровська С.В. // Інформаційні технології та безпека: матеріали ХХІ Міжнар. наук. конф. м. Київ, грудень 2021 р. – Київ: ІПРІ НАН України, 2021.
7. Реферативна база даних "Україніка наукова" [електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.nbuv.gov.ua>.
8. Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2002. 209 с.
9. Добровська С.В. Реферативна база даних "Україніка наукова" як інструмент визначення пріоритетних галузей науки" / Добровська С.В., Овсієнко Л. М. // Бібліотека. Наука. Комунікації. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг. Матеріали Міжнар. наук. конф. / 4 – 6 жовтня 2022 р. - К: НБУВ, 2022. – с. 108 -111.
10. Ланде Д. В., Крючин А. А., Добровська С. В., Балагура І. В. Використання системи «Бібліотека наукометрії» для проведення наукометричних досліджень. *Ресстрація, зберігання і оброб. даних*, 2023. Т. 25, № 1. С. 32-42. <http://doi.org/10.35681/1560-9189.2023.25.1.287010>.
11. Добровська С.В. Публікаційна активність у науковому напрямку «Воєнна наука. Військова справа» за реферативною базою даних «Україніка наукова». *Ресстрація, зберігання і обробка даних*: зб. наук. праць за матеріалами Щорічної підсумкової конференції 15 травня 2025 року / НАН України, Інститут проблем ресстрації інформації / Відпов. ред. В. В. Петров. Київ: ІПРІ НАН України, 2025. 138 с. ISBN 978-966-02-8591-0.
12. Представлення наукового напрямку «Воєнна наука. Військова справа» в реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, Л. М. Овсієнко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф. (1–3 жовт. 2025 р.): у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України; відп. ред. О. М. Василенко; редкол.: Л. А. Дубровіна [та ін.]. Київ: НБУВ, 2025. Т. 1. 528 с. С. 276–280. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/up/programs/Proceedings_Conference_VNLU_2025_Vol_1.pdf
13. Застосування великої мовної моделі у технології традиційного пошуку в реферативних базах даних / Ланде Д. В., Крючин А. А. // Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф. (1–3 жовт. 2025 р.): у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України; відп. ред. О. М. Василенко; редкол.: Л. А. Дубровіна [та ін.]. Київ: НБУВ, 2025. Т. 1. С. 310–314.
14. Аналіз нових підходів до пошуку інформації в національних базах наукової інформації / А.А. Крючин, С.С. Гарагуля, Д.Ю. Манько // Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір: матеріали Міжнар. наук. конф. (8 – 10 жовт. 2024 р.): у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України; відп. ред. О. М. Василенко. Київ: НБУВ, 2024. Т. 1. С. 298–302.

Надійшла до редакції 05.04.2026

Прийнята до друку 19.05.2026

Опублікована 17.06.2026